

Emre Aracı

İstanbul Doğumlu Piyanist Bir Prenses

Rachel Musurus

Arnavutköy'ün yitik Musurus Sarayı'nda dünyaya gözlerini açan Prenses Rachel Musurus ve Polonyalı piyanist Ignacy Jan Paderewski'nin sıradışı yaşamlarının öyküsü, Boğaziçi'nden Windsor Kalesi'nin kraliyet parkına uzanan hiç beklenmedik kader ağlarının girift örgüsü... Emre Aracı ile müzik hafızasının sırlanmış anlarında yeni bir yolculuğa çıkarken; Paderewski'nin Opus 19, Sol diyez minör, "Polonya" Fantazisi'nin size eşlik etmesine izin verin!

"Çok iyi hatırlıyorum; daha altı yedi yaşlarındayken, Rumelihisarı'nda büyücek bir yalıda oturduğumuz sıralarda, beni bir gece mehtapta sandalla gezintiye çıkarmışlardı. Denizin üzerinde pul pul titreşen ay ışıkları beni büyülemiş, bunları avuçlamak istemiştim. Hatta sandaldan biraz eğilerek bunları avuçlamıştım; sonra parmaklarımın arasından üç gümüş damla denize dökülmüştü. Elimi açınca içinde sadece bir düş ıslaklığı kalmıştı. Bu kitapla da, geçmiş rıhtımının kenarından, mehtapların yansıttığı o yıllar öncesi sularına eğilerek, o anları bilincimin diline geçirmek isteyişim bu olayın bir başka türlü ifadesi değil midir? Çocukların avuçlayamadığı ay ışıkları gibi, bu anıları da tekrar yaşamak ve yaşatmak olanaksız, biliyorum. İşte bu kitapta, avuç içerisinden akıp giden gümüşlü damlaların sadece bıraktığı ıslaklığı bulacaksınız";

Arnavutköy sahilindeki yitik Musurus Sarayı

Eski bir kartpostalda Windsor Kalesi'nin kraliyet parkında araba gezintisi

Yusuf Mardin, *Kocataş Yalısı Anılarım* başlıklı kitabına bu sözlerle başlar. Benim de *Hayal Kalelerine Doğru* başlığını taşıyan kendi anılar kitabımın kapanışında aynı hislerle yer verdiğim bu maneviyat yüklü satırlar geçenlerde bir akşam vakti Beşiktaş İskelesi'nden bindiğim Kanlıca motoru tam da Arnavutköy İskelesi'ne yaklaşırken bir anda şuurumda yeniden beliriverdi. Çünkü gözlerim o karanlıkta eski bir makalede bir zamanlar siyah beyaz bir fotoğrafını görmüş olduğum heybetli Musurus Sarayı'nı aramıştı o sahilde. Ancak ne yazık ki akşamın karanlığı değildi bana o sarayın silüetini gözlerimden saklayan; zira o an güneş doğsa dahi nafile arayacaktım Arnavutköy'ün o yitik Musurus Sarayı'nı. Çoktan yıkılmıştı bu heybetli bina ve beraberinde alıp götürmüştü o duvarlarda gözlerini dünyaya açan insanların sıradışı yaşamlarının öyküsünü, Boğaziçi'nden Windsor Kalesi'nin kraliyet parkına uzanan hiç beklenmedik kader ağlarının girift örgüsünü.

17 Temmuz 1869 tarihli *Morning Post* gazetesi "Court Circular" olarak bilinen ve kraliyet ailesinin günlük programlarının listelendiği resmi saray sütununda Kraliçe Viktorya'nın bir gün öncesinde Windsor Kalesi'nin kraliyet parkında, her zaman

Osmanlı'nın Londra Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa

olduğu gibi, at arabasıyla bir gezinti yaptığını ve o gezintide kendisine "Matmazel Ralouka Musurus"un da eşlik ettiğini yazıyordu. Aynı duyuruya göre Matmazel Musurus

Ralouka (Rachel) Musurus, Prenses Brancovan (Paderewski Müzesi, Morges)

Chopin in öğrencisi Josephine Camille O'Meara Dubois, (Ary Scheffer, 1851)

ertesi sabah Windsor Kalesi'nden Londra'ya geri dönmüştü. Kraliçe Viktorya'nın bu derece yakınlığını ve sevgisini kazanmış olan 22 yaşındaki - Rachel olarak da bilinen - Ralouka Musurus, Londra'daki Osmanlı sefiri Kostaki Musurus Paşa'nın (1807-1891) kızıydı ve 1 Bryanston Square adresindeki Osmanlı sefaret binasında yaşıyordu. Zaman zaman Windsor Kalesi'ne davet ediliyor ve yüksek sosyete balolarında da adı sıklıkla gazetelerde yer alıyordu. Hatta 1874 Mayıs'ında Rachel Musurus Eflak Voyvodaları soyundan Prens Grégoire Bassaraba de Brancovan ile Osmanlı sefaretinde kıyılan nikahta evlenince Kraliçe Viktorya hediye olarak bundan böyle Brancovan Prensesi olan genç ahbabına kaşmir bir şal yollamıştı. Yunan adeti olarak yeni evli çiftlere pirinç atılmış ve bu gelenek gazetelerin yazdığına göre bu düğünden sonra İngiltere'de de geleneğe dönüşmüştü. Kim bilebilirdi 1847 yılının Temmuz ayında, Franz Liszt'in İstanbul'u henüz ziyaret ettiği günlerde, gözlerini Arnavutköy'deki bugün o yitik sarayda dünyaya açan Rachel'i gelecekte böyle bir kaderin beklediğini?

Rachel'in İstanbul'da doğduğu aynı yıl Paris'te Madame de Courbonne'un salonunda Chopin, 19 yaşındaki öğrencisi Josephine Camille O'Meara (1828-1907) ile beraber, Mi minör piyano konçertosunu iki piyano aranjmanı olarak çalmıştı. Evlendikten sonra Dubois soyadını alacak olan İrlanda asıllı Camille, Chopin'in son dönem öğrencileri arasında, hocasının takdirini kazanmış bir piyanistti. Chopin öğrencisini ressam Ary Scheffer ile de tanıştırmış ve Scheffer 1851'de onun çok güzel yağlı boya bir portresini yapmıştı. Paris'in en güzel ve saklı müzelerinden, benim de kapısından pek çok defalar içeri girdiğim, yeşil panjurlu, şirin bahçeli Musée de la Vie Romantique'te bugün bulunan bu portre, zamanında Scheffer'ın evi ve stüdyosu olmasından ötürü bu binada yapılmıştı. Scheffer Paris'te Camille O'Meara'yı resmederken, İstanbul'da Kostaki Musurus da Osmanlı İmparatorluğu'nun St James's Sarayı nezdinde Londra Büyükelçisi tayiniyle, 35 yıl gibi uzun bir süre görev yapacağı İngiltere'nin yolunu tutmuştu. Bu gelişmeler karşısında haliyle 4 yaşındaki Rachel de, her ne kadar dünyaya gözlerini Boğaz kıyısında açtıysa da, Thames Irmağı kıyısında aristokrat bir Londralı hanımefendi olarak yetiştirilecekti. Küçük yaşta piyanoya başlamış ve gösterdiği üstün kabiliyet

Ignacy Jan Paderewski, (Lawrence Alma-Tadema, 1891, Varşova Ulusal Müzesi)

neticesinde Camille Dubois'nın öğrencisi olmuştu. Muhtemelen Dubois, Jean-Jacques Eigeldinger'in *Chopin: pianist and teacher as seen by his pupils* (CUP, 1988, s. 60-61) kitabında da aktarmış olduğu gibi piyano tekniğini ilerletme açısından düzenli olarak J. S. Bach'ın eserlerini çalmanın önemini hocası Chopin'in nasihatlarından kavramış olduğu üzere bunu İstanbullu öğrencisine de telkin etmiş olmalıydı. Kaldı ki kim bilir ona daha vefatının üzerinden henüz birkaç yıl geçmiş olan Chopin'le ilgili ne enteresan anekdotlar anlatmıştı. Rachel'in Chopin'e karşı olan özel sevgisi de hiç şüphesiz ki onun öğrencisinden ders almış olmasından ötürüydü.

Araştırmalarımda şu ana kadar Rachel Musurus'a dair vermiş olduğu herhangi bir konser programına henüz rastlayamamış olsam da onun hakkında incelediğim her kaynakta üstün piyanistliğine yapılan atıflar her zaman ön plana çıkmakta. Kaldı ki aristokrat hanımlar halk konserlerinden sosyal statüleri itibarıyla hep imtina etmiş, ama hünerlerini özel toplantılarda, saray ve dost çevrelerinde sergilemekten kaçınmamışlardır. Nitekim Sinan Kuneralp de bu konuda "Gayet istidadlı bir piyanist olan Raşel, kendisi de musikiden hoşlanan Abdülaziz'e babası tarafından takdim edilip, Padişah'ın huzurunda, sarayda birkaç konser verdi" yazar, (Sinan Kuneralp, 'Bir Osmanlı Diplomatı Kostaki Musurus Paşa', *Belleten,* Temmuz 1970, s. 423). Kraliçe Viktorya da, zaman zaman misafir olarak kaldığı Windsor Kalesi'nde, Rachel'in piyanosunu muhtemelen dinlemiş olmalıdır. Ancak Rachel Musurus'un adı Brancovan Prensesi olup da Paris'e yerleştikten sonra ciddi anlamda müzik çevrelerinde daha da tanınır bir hale gelecek ve kariyerinin başlangıcı Chopin'le kıyaslanan bir başka Polonyalı piyanistle de aynı zamanda özdeşleşecekti. Bu genç ve bir o kadar da yakışıklı piyanist 29 yaşındaki Ignacy Jan Paderewski idi. Üstelik Paderewski 1886'da aniden vefat eden Prens Grégoire de Brancovan'ın ardından 39 yaşında dul kalan Rachel'in kalbindeki boşluğu da dolduracak bir arkadaş olarak onun hayatına girecekti.

Prenses Rachel de Brancovan o yıllar Paris'te Avenue Hoche üzerinde 34 numarada, bugün ne yazık ki yerinde olmayan, Brancovan malikânesinde oturuyordu. 3 Mart 1888'de Salle Érard'da büyük bir başarıyla Paris debüsünü yapan Paderewski'nin Avenue Hoche'daki Brancovan malikânesine daveti gecikmedi. Chopin'in de hayatını kaleme alan Adam Zamoyski, *Paderewski* biyografisinde Rachel'e de geniş yer verirken Prenses'in 12 yaşındaki kızı Anna'nın Avenue Hoche'da Paderewski'yi ilk gördüğü anda duyduğu hislere de, onun *Le Livre de Ma Vie* başlıklı anılarında tasvir ettiği haliyle, yer vermişti: "Kızıl saçlı ve mavi gözlü, saf, sert, meraklı ve cüretkâr, ruha dönük bir tür baş melek gördüm. Güçlü, gösterişli boynu, meyve çiçeklerinin hüzünlü bir bulut beyazlığındaki fular kravatın ucunun sarktığı, aşağı katlanmış, bir yakayla ortaya çıkıyordu. İnce vücudu, güçlü çenesinde de parıldayan kısa bir altın bıyıkla çevrelenen yüzündeki aşırı gururla tezat oluşturan mütevazı kumaştan siyah bir redingotta o inceliğini ele veriyordu […] hareyle çevrili saçları, gözleri yıldızlarla uyumlu, bize bir büyücü geldi; onu sevdik", (Adam Zamoyski, *Paderewski*,

Kontes Anna de Noailles, (Philip de Laszlo, 1913, Musée d'Orsay)

Atheneum, 1982 s. 50). Bu şiirsel satırlar annesinden daha fazla ünlenecek şair Kontes Anna de Noailles'e aitti. *Le Livre de Ma Vie* vefatından bir yıl önce, 1932'de yayımlanmıştı ve Paderewski'yi adeta piyanistin 1891 tarihli Lawrence Alma-Tadema portresindeki gibi betimliyordu.

Bugün Leman Gölü kıyısındaki Morges Kalesi'nde bulunan Paderewski Müzesi'nin arşivindeki, eşinin mateminden dolayı siyah bordürlü küçük kağıtlara yazılmış, mektup ve telgraflarına bakılırsa Rachel de Paderewski'yi kızı Anna'nın anılarında dile getirdiği kadar sevmişti. Paderewski de başında bir taç havasında incilerle süslü saçıyla profilden çekilmiş, tam da Proust'un prenseslerini andıran, onun sepia bir fotoğrafını hep saklamıştı. Esasında burada "andıran" dememek lazım, çünkü Rachel gerçekten de Marcel Proust'un yakınen tanıdığı ve *Kayıp Zamanın İzinde*'de ölümsüzleştirdiği gerçek karakterlerden birisiydi. Daha önce *Andante*'nin Eylül 2015 tarihli 107. sayısında 'Londra'daki Osmanlı Büyükelçiliği'nden kayıp hatıralar' başlıklı yazımda da detaylıca anlattığım gibi Prenses Brancovan'ın Leman Gölü kıyısında, Amphion'daki evi Villa Bassaraba, bizim eski Erenköy köşklerini andıran ahşap şalelerle bezeli, devrin yazar, müzisyen ve şairlerinin buluştuğu şiirsel bir bahçeyle çevrili, göle nazır bir cenneti. Prenses'in yatı *La Romania* gölde bir kuğu gibi süzülerek misafirleri çay ve yemek saatlerinde villaya taşırdı. 28 yaşındaki Proust da buradaki davetlere katılmış ve hatta mevcudiyeti 1899'da çekilen ve Rachel'in yanında durduğu bir fotoğrafta tarihe geçmişti. *Kayıp Zamanın İzinde*'ye başlaması için daha 10 sene geçecekti, ama bütün bu yaşadıkları Proust'un dimağında çoktan şekil alıyordu. Hatta Prenses Rachel de Brancovan Proust'un anıtsal romanında Cambremer Markizi karakterinde hayat bulacaktı. Zira romanda Féternes, Villa Bassaraba'yı andırırken, Markiz artık bir hayli demode görülmesine rağmen bir Chopin hayranıdır; üstelik Chopin'in hayatta kalan tek öğrencisinden ders almıştır. Proust'un romanında karşımıza çıkan "Türk Büyükelçisi'nin Eşi" karakteri de, şahsi kanaatime göre, babası Türk Büyükelçisi olan Rachel'e bir gönderme olmalıdır.
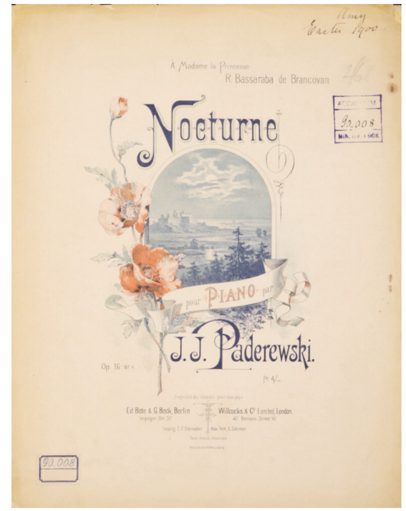

28 yaşındaki Proust Villa Bassaraba'da, sağında Prenses Rachel Brancovan, 1899

Paderewski de Villa Bassaraba'yı onurlandıran sanatçılar arasındaydı. Zamoyski'nin aktardığına göre Rachel Polonyalı piyanisti, içinde piyanosu bulunan, evin kuleli tarafında özel bir odaya yerleştirmişti. Anna ise bahçede dolaştığı zamanlar Paderewski'nin odasından yankılanan piyano sesini duyduğunu hatırlıyordu. Paderewski o güzel günlerin anısına, nota kapağında kırmızı gelinciklerin mehtaplı romantik bir şatoyu kucakladığı, Opus 16, No. 4, Noktürn'ünü ve en sevilen eserlerinden Opus 19, Sol diyez minör, "Polonya" Fantazisi'ni Prenses'e ithaf edecekti. O akşam vakti Kanlıca motoru Arnavutköy'de durduğu zaman o yitik Musurus Sarayı'nın gölgesinin dahi kalmadığı o karanlıkta işte bütün bunlar aklımdan geçiyordu. Ama tıpkı Vermeer'in *Delft Manzarası* tablosundaki o sarı duvar parçasını görmek için hasta ve yorgun halinde sergiye giden Bergotte gibi bu kayıp hatıraların ve seslerin izini sürmek elbette kıymetliydi; zira Proust'un bizlere hatırlattığı gibi bu duygular "başka bir dünyaya - nezakete, titizliğe, fedakarlığa dayalı bir dünyaya - bu dünyadan tamamen farklı bir dünyaya aitti" ve bana bunu yeniden hatırlatan, hiç beklenmedik bir anda, Boğaziçi'nden ruhuma akseden bir sesti…

Leman Gölü kıyısındaki Villa Bassaraba, Amphion

Paderewski'nin Prenses Rachel Brancovan'a ithaf ettiği Noktürn, (Biblioteka Narodowa)

Emre Aracı'nın Andante'deki geçmiş yazılarının tamamına www.emrearaci.weebly.com adresinden ulaşabilirsiniz.